

Zárt intézeti neveltek családdal kapcsolatos nézetei

HEGEDŰS JUDIT* – FEKETE MÁRTA** – SIPOS SZANDRA***

* Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar Magatartástudományi és Módszertani Tanszék; Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Intézet

** Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar Magatartástudományi és Módszertani Tanszék

*** Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar Magatartástudományi és Módszertani Tanszék

ABSZTRAKT

A bűnelkövetés okainak vizsgálata során szinte mindegyik szakirodalom kiemeli a család felelősségét, szerepét, ugyanakkor a zárt intézeti (javítóintézeti, speciális gyermekotthoni) neveltek családjainak működését elemző kutatások száma viszonylag szűk. Ezt a hiátust kívánta pótolni jelenlegi pilotszerű (nagyobb vizsgálódást előkészítő) kutatásunk. Kutatásunk során arra vállalkoztunk, hogy félig strukturált interjúk segítségével feltárjuk azt, hogy az intézeti neveltek családi háttérét mi jellemzi, milyen módszerekkel nevelték őket, mit gondolnak a családról, a család szerepéről és jelentőségéről az ember életében. A fiatalok bűnelkövetők családjában a zaklatás nem egyetlen formában jelent meg: fizikai és érzelmi formát öltött, az érintett személyiségre gyakorolt hatása minden értelemben összetett. Ezek a fiatalok nem rendelkeztek/rendelkeznek biztos háttérrel, így sokkal jobban befolyásolhatók voltak rossz irányba; nem volt igazán gyermekkoruk, nem élték át a közös játék, a kirándulás élményét, nem szembesültek a bizalmat, szeretetet, biztonságot sugalló légkörrel. Jól látható volt, hogy a fiatalok családjában kevés figyelmet fordítottak az egyes családtagok egyéni érzékenységére, véleményére, az érzelmi kötelékek hiányoztak, vagy pedig erősen eltorzultak. Egy ilyen családi közegben a fiatalok a normális fejlődéssel járó serdülőkori krízisek megoldására sem voltak képesek, a feszültségek leküzdésében nem biztosított társas támaszt a család, magukra maradtak problémáik megoldásában. Ebből kiindulva nem meglepő, hogy igen nehezen tudták megfogalmazni, hogy számukra mit is jelent a család és milyen képük van jövőbeli családjukról.

KULCSSZAVAK: javítóintézet, speciális gyermekotthon, családkép

ABSTRACT

Closed institution inmates' views about the family

When researching the reasons for criminal behaviour, literature almost unequivocally emphasises the responsibility and role of the family, where as the number of studies analysing the functioning of families of inmates in closed institutions (reform schools, special children's

homes) is relatively low. The present pilot research (with the purpose of preparing a wider one) tries to fill this gap. Using semi-structured interviews, we attempted to explore the inmates' family background, what methods were used during their upbringing, what they thought about the family and its role and importance in one's life. Harassment had occurred in juvenile delinquents' families in various forms: it had physical and emotional manifestations, and therefore its impact on the affected person's personality is extremely complex. These young people did not/do not have a safe background, and thus they were more easily influenced to choose the wrong way; they did not have a real childhood, never had the experience of common games or hiking, and never felt an atmosphere of trust, love and security. It was apparent that in these young people's families very little attention was paid to each family member's personal sensitivity or opinion, and emotional ties were either missing or were strongly distorted. In such a family environment, the young people were unable to solve the crises of adolescence which are parts of normal development, the family did not ensure support in coping with the tension, and they were left alone with solving their problems. Consequently, it is not surprising that they had great difficulties in telling what the family meant to them and what ideas they had about their future family.

KEYWORDS: reform school, specialchildren's home, family image

Bevezetés

A bűnelkövetés okainak vizsgálata során szinte mindegyik szerző kiemeli a család felelősségét, szerepét (lásd például Kerezi Klára, Csemáné Várad Erika, Solt Ágnes kutatásait), ugyanakkor a zárt intézeti neveltek családjainak működését elemző kutatások száma viszonylag szűk körű. Ezt a hiátust kívánta pótolni jelenlegi pilotszerű (nagyobb vizsgálódást előkészítő) kutatásunk¹, mely két fő kutatási elemből állt:

- a növendéki iratanyagok áttekintése, az intézet által rendelkezésünkre bocsájtott statisztikai adatok elemzése;
- a szakemberekkel, illetve a neveltekkel készített interjúk elemzése.

Kutatásunkban a zárt intézetek alatt egyrészt a javítóintézeteket, másrészt pedig a speciális gyermekotthonokat értettük. E két intézménytípus közös jellemzője, hogy eltérő mértékben ugyan, de a fiatalok szabályozott körülmények között élnek. A javítóintézetek nemcsak a gyermekvédelemhez kapcsolódnak, hanem az igazságszolgáltatáshoz is: előzetes letartóztatás alatt lévő és jogerős ítélettel rendelkező 12–21 éves kor közötti fiatalok kerülhetnek be ezekbe az intézményekbe, míg a speciális gyermekotthonok a Gyermekvédelmi törvény 48. §-a szerint az ideiglenes hatállyal elhelyezett vagy a nevelésbe vett súlyos pszichés vagy súlyos disszociális tüneteket mutató, pszichoaktív szert használó és a kettős szükségletű

¹ A tanulmány elkészítéséhez felhasználtuk a kutatásról szóló jelentésünket, mely nyomtatott formában is megjelent. Hegedűs Judit – Farkas Johanna – Fekete Márta – Ivaskevics Krisztián – Molnár Katalin – Sipos Szandra: Bűnelkövetők családi háttere. In: Földvári Mónika – Tomposné Hakkel Tünde (szerk.) (2016): Riport a családokról: A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015. Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet, L'Harmattan, Budapest: 351–385.

gyermekeknek nyújtanak gondoskodást, szocializációt és reszocializációt, valamint rehabilitációt és rehabilitációt.

Mindkét intézménytípus kiemelt szerepet szán a családi kapcsolattartásnak, a családi életre nevelésnek, hiszen az intézetekbe bekerülő fiatalok jelentős százalékban egyszülős vagy diszfunkcionálisan működő családokból származnak (Hegedűs 2010). A családjukban tapasztalt negatív élmények minden bizonnyal hozzájárultak a fiatalok bűnelkövetői karriertörténetének kialakulásához, éppen ezért is kiemelt feladat ezzel a területtel foglalkozni.

A család szerepe a gyermek- és fiatalkori bűnelkövetők életében

A család működése milyenségétől függetlenül meghatározó jelentőségű az ember életében. A család elsődlegessége három okra vezethető vissza (Bagdy 1995). Egyrészt, a család az a színtér, amely a legkorábbi életszakasztól kezdve hat a fejlődő egyénre. Itt tölti élete legfogékonyabb periódusát, a csecsemő- és kisgyermekkor, amikor fejlődése a leggyorsabb és legintenzívebb. Másrészt, a család érzelmi kötelei, kapcsolatainak erőssége, hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés be a személyiségbe, és ezeket, mint diszpozíciókat visszük tovább. Harmadrészt, a család közvetítő szerepet tölt be az egyén és a társadalom között, annak normáit, értékrendjét, világnézetét természetes módon, személyes példa révén közvetíti. Beépül a társadalmi értékrendszer az egyén személyiségébe, így optimális esetben a család előkészíti az egyént arra, hogy beilleszkedjen a társadalomba.

A szocializációs folyamatban a család a modell szerepét tölti be, a szülők mintaként szerepelnek, melyet a gyermek minden esetben, destruktív magatartás esetén is követ. A család modellhatása értelmezhető azonban egy másik szinten is, miszerint a család légköre, életmódja, életfelfogása, amelyben felnövünk, mintája annak a családnak, melyet a gyermek alapít.

A szociális háttér, a családi tényezők motiváló hatásai, a szülők társadalmi helyzete, a társadalomhoz való viszonya, a szülők nevelési szokásai, a kultúrával, művelődéssel kapcsolatos beállítottságuk mind-mind olyan tényezők, amelyek kihatnak a nevelés folyamatában a gyermek személyiségének alakulására. Ezeket a szempontokat szükséges tehát megvizsgálni, amikor a fiatalkorú bűnelkövetés hátterét kutatjuk.

Nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi kutatások is rámutattak arra, hogy a család szerkezete és a fiatalkorú bűnelkövetése között szoros kapcsolat van. Smith és Stern (idézi: Farrington 2012) kutatásukban arra a következtetésre jutott, hogy azok a gyermekek, akiknek szülei nem tudják biztosítani a támogató, meleg légkörű családi hátteret, nagyobb eséllyel lesznek bűnelkövetők. Farrington (2012) kutatásában hat csoportot emelt ki a bűnelkövetővé válás és a családi étellel kapcsolatban:

- kriminalizálódott és antiszociális szülők és testvérek;
- a család nagy mérete;

- a gyermeknevelési módszerek elégtelensége (gyenge felügyelet, hideg, elutasító nevelési légkör; kivonódás a gyermek életéből);
- családon belüli erőszak és elhanyagolás;
- szülői konfliktusok;
- a szülők jellemzői (fiatal szülő, kábítószer-fogyasztó, pszichiátriai betegség).

Szinte teljesen hasonló faktorokat emelt ki Nisar (2015) a munkatársaival közösen végzett kutatásában, ahol 50 fiatalkorú bűnelkövetővel készítettek interjút. Egyértelművé vált ebben a kutatásban is, hogy az egyszülős családokban, a rossz gazdasági körülmények között nevelkedő fiatalok nagyobb eséllyel válhatnak bűnelkövetővé.

A hazai kutatók is kiemelten foglalkoztak a családi háttér témakörével (például Herczog 1994, Solt é. n., Hegedűs 2010), azonban kevésbé fókuszáltak e kutatások arra, hogy mit gondolnak a fiatalok általában a családról, a gyermekek neveléséről. Ebből a hiátusból kiindulva törekedtünk arra, hogy a családi élményeik mellett a családi neveléssel kapcsolatos nézetekre is kitérjünk.

A kutatás módszertani háttere

Egyértelművé vált számunkra, hogy alapvetően kvalitatív stratégiát érdemes választanunk mind az érzékeny téma, mind pedig a kutatási minta sajátosságai miatt. A kutatási módszerek közül egyrészt iratanyagok elemzését választottuk, másrészt pedig félig strukturált interjúkat készítettünk. Jelen tanulmányunkban a mélyinterjú elemzésével foglalkozunk.

Mintaválasztásunk hozzáférhetőségi alapon történt: a kutatási minta kiválasztását az adott intézményekre bíztuk, tekintettel arra, hogy az itt dolgozóknak van ismeretük arra vonatkozóan, hogy ki hajlandó erről az érzékeny témáról beszélni. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a minta kialakítása torzítással járhat, hiszen a nevelő választja ki az interjúalanyokat, amely akár ahhoz is vezethet, hogy felülreprezentáltak a mintában azok a neveltek, akik együttműködők. Mégis ennek ellenére fontosnak tartottuk, hogy az intézetek határozzák meg a kutatásban résztvevők körét, hiszen ők rendelkeznek háttér információkkal a növendékek családjáról, motivációjáról. Összesen 8 javítóintézeti növendékkal és 8 speciális gyermekotthonos nevelttel készült interjú, amelyeket 2016. május-július között vettünk fel. Az életkort tekintve interjúalanyaink 14–17 év közöttiek voltak, 4 lány és 12 fiú beszélgetett velünk mintegy 60 perces időtartamban. Egy interjúalany kivételével általában együttműködők voltak a résztvevők, egy fiatalat kevésbé tudtunk megnyitni. Az interjú elkészülte előtt beleegyező nyilatkozatot írtak alá, illetve tekintettel arra, hogy kiskorúak, így 10 esetben, a gyermekvédelmi gyámok, 6 esetben pedig a szülők beleegyezését is kértük.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a megállapítások, a kirajzolódó tendenciák nem reprezentálják a vizsgált csoportot, nem is ez volt a cél. Abból indultunk ki, hogy jelen vizsgálódásunk előkutatás, melynek az az egyik célja, hogy egy későbbi, nagyobb

mintán alapuló kutatás módszertani háttérét megalapozza. Mindegyik intézmény segítőkészen állt hozzánk, biztosították számunkra egyrészt az adatokhoz való hozzáférést, másrészt pedig az interjúk felvételének körülményeit. Törekedtünk arra, hogy mindezek ne befolyásolják kedvezőtlenül az interjúkészítés folyamatát, de – minden bizonnyal – ezt nem sikerült minden esetben teljesítenünk.

Az interjúk során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy mi jellemzi a növények családi háttérét, milyen módszerekkel nevelték őket, mit gondolnak a családról, a család szerepéről és jelentőségéről az ember életében. A tizenkét kérdést (is) tartalmazó forgatókönyv inkább fókuszpontokkal, mintsem konkrét kérdésekkel kívánt szolgálni a félig strukturált interjúkat készítő kollégák számára. A beszélgetések során a következő kérdésekre kerestük a választ, ezek képezték az interjú elemzési szempontjait:

- Honnan származik? Hogy élt, mielőtt idekerült?
- Mi volt jellemző arra a családra, akik nevelték? Milyen volt a gyermekkor? (Játék, családi programok, családi kapcsolatok)
- Mit tartottak fontosnak a nevelésében? Mennyire ért ezekkel egyet most?
- Hogy fegyelmezték?
- Kikkel élt együtt, mielőtt bekerült?
- Bekerülését követően milyen lett a kapcsolata a családjával? Milyen rendszerességgel tartják a kapcsolatot? Hogyan tartják?
- Szerinte miért fontos, hogy az embernek legyen családja?
- Mit tart fontosnak általában egy gyermek nevelésében? Hogyan, milyen módszerekkel nevelné gyermekét?²
- Hogyan fegyelmezné gyermekét?
- Mit tesz most a családjáért?
- Milyen esélyei vannak arra, hogy családi élete, kapcsolatai rendeződnek, ha kikerül?

Minden interjú elején tájékoztattuk a résztvevőt arról, hogy csak és kizárólag kutatási célból használjuk fel az interjút, illetve biztosítottuk az anonimitást és arról is, hogyha olyan kérdést érintenénk, amire nem szeretne válaszolni, természetesen megteheti. Az interjúk készítése előtt felkészítettük az interjút készítőket. Az interjúk szövegét tartalomelemzésnek vetettük alá: tartalmi kategóriákat hoztunk létre, melyek mentén igyekeztünk az interjúkban elhangzottakat összevetni egymással. A kódolás, az elemzés és az értelmezés hármasságát igyekeztünk megvalósítani.

A legfőbb tendenciákra kívánunk rámutatni, bár természetesen tudjuk, hogy minden családi történet egyedi és megismételhetetlen, de a családok működésében mégis tetten érhetőek tipikus jellegzetességek. Mindemellett nem szabad elfeledkezni arról, hogy a lenti narratívák a neveltek interpretációi a saját bűnelkövetői

² Amennyiben van gyermeke, úgy a saját gyermekének neveltetésére vonatkozó információkra kérdeztünk rá.

életmódjának háttérével, okaival kapcsolatban: ahogy ők látják családjukat. Ezek a történetek interjúalanyaink valóságai, értelmezései.

Családi háttér

Szerkezetét tekintve a neveltekre jellemző volt, hogy rendezetlen szerkezetű családokból érkeznek: az ép szerkezetűnek mondott családmódel interjúalanyaink között nem jelent meg. A szülők mellett a nagyszülők, nevelőszülők, olykor testvérek általi nevelés is megjelenik a beszámolókbán.

A szülő hiánya, a család széthullása, a család újraformálódása jellemző volt interjúalanyainknál:

„Hát nekem nem volt olyan jó, mert anyukám 2 hónapos koromban engem eldobott, 2 hónapos koromtól mamám nevelt és anyukámat 1 évben egyszer láttam, akkor is 4 órát. Hát, mamáékkal nevelődtem 14 évig, ugye 2 éve vagyok bent.” (16 éves lány, speciális ellátásból)

A gyermekvédelmi szakellátásban nevelődött fiatalok is megjelentek interjúalanyaink között:

„8 hónapos korom óta kezdődött. Rajtam kívül még 4 tesóm nevelőszülőkhöz kerültünk.” Majd néhány évvel később, 9 évesen visszagondozták beszélgetőpartnerünket az apai családba, azonban ez nem volt sikeres: „Hát ott még úgy-ahogy jó volt, 8 hónapig ment ez az egész. Apám albérletet vett ki, fel kellett mondania, mert tornázta fel az illető az árát. Elsőnek 40 ezer, utána 80, meg ilyenek. Kiköltöztünk a mostohaanyámnak a nagynyijához. Az idős néni állandóan eldugta a pénzét, és ráfogta a lánytesóimra. Sokszor ebből elégük volt a tesóimnak, elkezdtek kiabálni. Akkor már rendesen én is szégyelltem magam, hogy az utcán veszekednek. Mindig a veszekedés 5 hónapon keresztül. Kb. 3 hónap jó volt, az utolsó 5 hónap már nagyon gáz volt. Ugye 8 hónap után bekerültünk intézetbe. Bevittek minket a gyámhivatalba, és ott mondták, hogy apám azt mondta, hogy azt csinálnak velünk, amit akarnak. Közben kiderült a háttérbe, hogy a mostohaanyám beszélt rá. ... Intézetbe kerültünk.” (15,5 éves fiú speciális ellátásból)

Arra is láttunk példát, mikor a széthullott és újraformálódott család, vagy hasonló krízis megléte ellenére az interjúalany nem elégedetlenségről és gyökértelenségről számol be a családjával kapcsolatban, hanem pozitívabb előjellel, mint amilyenről az eredeti családja esetében beszámolna:

„(...) hetedik éve, hogy velünk él, ő a nevelőapám, és akkor, tehát én őt nagyon-nagyon szeretem, kedvelem, tehát én, ő sokkal-sokkal több törődést ad nekem, meg szeretetet, mint a saját apám.” (15 éves javítóintézetes lány)

Jól megfigyelhető volt, hogy a bűncselekmény elkövetése előtti években a család komoly krízist élt át:

„Hát, kiskoromban volt szép családom, apukám meg anyukám. Aztán apukám nagyon beteg lett, rákos beteg, és meghalt 4 éve. Addig szép volt az életem. Ő aztán meghalt, és rá 2-3 hétre anyukám összeállt egy bácsival, igen, bácsival, aki üti-veri mai napig. Ő alkoholista meg ilyenek. Anyukám is részben. És nem szerettem, ezért elköltöztem otthonról átmeneti otthonba, ott laktam, hogy hátha javul az otthoni lét, de nem javult semmit sem [...]” (15 éves lány speciális ellátásból)

Interjúalanyaink közül egyetlen növendék számolt be nyugodt családi légkörről, aki édesanyjával és nevelőapjával, több testvérével nagyon békés és problémamentes életet élt, ám elbeszélése érzelmi sokszínűségről kevésbé tett tanúbizonyságot, a jól megfogalmazott (és esetenként többször átfogalmazott) kérdések ellenére sem kaptunk meggyőző választ, kielégítő beszámolót a családi mechanizmusokra, a családban uralkodó értékekre, közös programokra vonatkozóan: vagyis nem a harmonikus család képe körvonalazódott, hanem inkább az egymás mellett levő emberek *laissez-faire* típusú együttélése.

A beszélgetések során az együttműködő és engedékeny anya és a szigorú apa képe is körvonalazódni látszott. Nem ritkán interjúalanyaink (12 esetben), bekezdésüket megelőzően, vagy szülői abúzus áldozatai voltak, vagy gyakran kellett, hogy szemtanúi legyenek erőszakos, konfliktusos viselkedésnek, alkoholizmusnak a családban. Az egyik fiatalkorú növendék arról számolt be, hogy 15 éves korában „*már nagyon sokat kaptam, és most nagyon csúnyán el akartak verni otthon.*” (17 éves javítóintézetes lány)

Interjúalanyaink családjában az anyák mint támogató, védelmező személyek nem igazán jelentek meg, sőt négy fiatal is arról számolt be, hogy neki kellett védelmeznie az anyát:

„Én egyszer segítettem anyut, mert anyut nagyon sokszor bántották előttem, amikor kicsike voltam, nagyon sokszor megverték előttem. ... neki kicsit sok kapcsolata volt, anyunak, és sokan megverték anyát mindegyik kapcsolatában, ugye a G. még úgymond nem bántotta, csak akarta, meg kiabált vele. ... anya akkor keresett csak fel szinte amikor baj volt.” (16 éves lány a speciális ellátásból)

Gyakran az anya helyett a nagymama nevelte a fiatalokat, ő adta meg azt a biztonságot, szeretetet, amit amúgy az édesanyától várt el a növendék:

„Ugye anya elment, ott hagyott mamára, aztán ők neveltek, szinte anyut úgy nem is ismertem úgy az elején. Végig anya jött hozzám egy évben egyszer, de ezt ugye már mondtam, 4 órát töltöttem vele. Mindig becsapott, volt olyan, hogy csak egy faluval lakott arrébb, de akkor sem jött át hozzám, nem foglalkozott velem, nem szeretett...” (14,5 éves fiú speciális ellátásból)

Az anya hiánya rendszerint a nő életviteléből adódott: a züllött életmód, a kriminalizálódás 6 nevelt édesanyjánál volt tetten érhető. Az alapvető bizalom megrendüléséről többen is beszámoltak:

„Mikor nevelőszülőknél voltam, hatéves koromig leveleztünk. Hatévesen egyszer láttam őt a szolnoki BV-ben, mert levitték őt innen oda. Utána végleg megszakadt. Most hallottam egy infót Pestről, hogy itt van Kalocsán. És akkor én a pártfogómat megkérdeztem, hogy itt van-e, és akkor ő visszajelezte, hogy igen, itt van, és akkor fölvtük a kapcsolatot. 11 év után... nem várok sokat. 17 igazából, na mindegy. Nem várok sokat, ha a felét betartja, amit megígért, akkor nem mondom, hogy nekem jó lesz, de akkor neki jobb lesz. ... Nem érdekel, mert nem ismerem. És nem fogok megbízni benne, addig, amíg el nem éri azt a szintet. Én nyitott vagyok, az már az ő dolga, hogy él-e vele. Hogy ha nem él vele, engem nem fog elszomorítani.” (16 éves fiú a speciális ellátásból)

A családi kapcsolatok rendszerében a testvérek is fontos szerepet tölthetnek be. A megkérdezett többségének (12 fő) nem egy, hanem több testvére is van: a vérszerinti testvérek mellett nagyszámban megjelentek a féltestvérek (7 főnél). Sokszor a testvér volt az, aki legfőbb támasza volt a családi konfliktusok esetén a fiatalnak:

„A nővérem addig harcolt, amíg oda nem kerültünk hozzá. Ott voltunk. Akkor úgy, aki összetartotta a bandát, az a középső nővérem volt. Ő tartotta össze a csapatot. Mindig volt ez-az. Odafigyelt ránk, és nem engedte, hogy csúnya dolgokba belemenjünk. 18 éves lett, utógondozóba került. Ott volt nem sokáig, 4 hónapot és kikerült. Összeköltözött a barátjával és utána a kisebbik nővérem lekezdett szöködni az intézetből.” (14 éves javítóintézetes fiú)

Több olyan választ kaptunk a megkérdezettektől, melyből arra következtettünk, hogy az idősebb testvér az, aki betölti a szülő szerepet, szárnyai alá veszi a fiatalkorút, kikerülése után várja, vagy aki jelenlétével támogatja büntetésének ideje alatt. A testvérek gyakran markáns jelenléte rávilágít arra, hogy a szülő vagy nincs jelen, vagy nem funkcionál szülőként, abban az értelemben, hogy nem nyújt támaszt gyermeke számára. Ahhoz azonban nem rendelkezünk elegendő információval,

hogy megkíséreljük megmagyarázni, hogy pontosan milyen mechanizmusok állnak a családi szerepek átrendeződésének hátterében.

Olyan is előfordult, hogy az idősebb testvérek szintén börtönbüntetésüket töltik az ország különböző pontjain, nem kifejezetten jó példával járva a növendékek számára. Kevésbé kielégítő, megfejthető és ambivalens testvéri viszonyokra is bukkanhattunk a beszámolók között:

„Egy féltestvérem van. [...] őt nem szerettem, igazságtalanok voltak, ővele foglalkoztak, velem meg nem. Érti? És egy kicsit nem szeretem, máshogy álltak hozzá. Ő mindent megkapott tőlük, én meg nem.” (16 éves javítóintézetes fiú)

A megkérdezett fiatalokorúak bekerülés előtti családi élete gyakran olyannyira kusza volt, hogy alig követhetők a családi kapcsolatok és viszonyok a beszámolókat hallgatva. Itt nem csak arról van szó, hogy gyakori, majdhogynem állandó az intézetek, családtagok közötti költözés, hanem a gyakran váltakozó szülői partnereknek, vagy többszörösen szétesett és újraformálódott családmoddellnek „köszönhetően” népes számú rokonságról számoltak be a megkérdezettek. Az állandó „migrálás”, a folytonosan változó és népesedő família, az ehhez társuló deviáns szülői magatartás (mint minta) hozadéka a gyökértelen, szilárd értékekkel nem rendelkező, következetes nevelésben nem részesülő fiatal.

Családi programról, vagy kiemelkedően mély, szerető családi kapcsolatokról híjjával, vagy kevésbé meggyőzően informáltak a megkérdezettek. A családi programok között jellemző válaszként jelent meg az édesapával közös horgászás, kőművesmunka, a városi strand látogatása, de olyan választ is kaptunk a közös programokat firtató kérdésre, hogy nem voltak ilyenek, gyakran még a születésnapok, karácsony, vagy egyéb alkalmak megünneplése is elmaradt. Így elmondható, hogy a meg nem élt gyermekkor, a szülővel való közös és mély élmények hiánya vagy esetlegessége jól tetten érhető volt az alanyok beszámolóinak többségében – egy-egy idillibb kitekintéstől/kivételtől eltekintve:

„Hát igen, hát nem volt jó karácsonyom egyszer sem még. 6 évesen volt egy jó születésnapom, amikor anya egyszer, egyetlenegyszer volt ott születésnapomon, 6 éves voltam, még az ajándéokra is emlékszem, amit kaptam ilyen útépitő, útpályaépítőket kaptam, volt benne traktor meg ilyenek. Na, annak örültem, azt a mai napig nem felejttem el. Az az egy születésnapom volt, igen.” (15 éves lány speciális ellátásból)

A családok működésmódjáról, a családi szerepek átrendeződésén kívül, meszesemenő megállapításokat jelen interjúk alapján nem tehetünk, a családi struktúrák mélyebb feltárása további vizsgáldást igényelne.

Nevelési elvek, fegyelmezés

A megkérdezett interjúalanyok elmondásai alapján nem azonosíthatóak kifejezett nevelési elvek, ahogyan egységes nevelési stílus sem mutatkozik a vizsgálatban résztvevő személyek családjában. A növendékek neveltetése során nem volt igazán tudatos a pozitív értékek közvetítése, a szülők inkább arra törekedtek, hogy kielégítsék gyermekeik fizikai szükségleteit, de az erkölcsi-érzelmi nevelés nem jelent meg dominánsan. Az egyik fiatalokorú növendék számolt be, hogy szüleit látszólag egyáltalán nem foglalkoztatta gyermekük fejlődésének, sorsának alakulása:

„[...] megtanítom mosni, főzni, takarítani, mert engem nem tanítottak meg. [...] ja, mondták, hogy jólvan, menjél ki a játszótérre, ha megöltek, megöltek volna, ha megverték, megverték, így jártam...” (15 éves lány speciális ellátásból)

A fegyelmezés terén is nagy változatosságot tapasztalhatunk. Egyesek arról számolnak be, hogy gyermekkorukban nem volt szükség fegyelmezésre, mivel követték az otthoni elvárásokat: „*Korábban nem volt velem gond.*” (16 éves javítóintézetes fiú)

Arról nem származnak konkrét információk, hogy mik voltak az elvárt magatartási formák, és abban sem lehetünk bizonyosak, hogy a fegyelmezés valóban azért maradt el, mert a gyermek viselkedése nem tette indokolttá. Mindkét lehetőség tekintetében megállapítható viszont, hogy a gyermekek nem tapasztaltak fegyelmezést a szülők részéről. A fegyelmezés hiánya olyankor is megjelent, amikor szükség lett volna rá:

„... azt csináltam mindig, amit akartam. [...] hát a nevelőapám mondta mindig, hogy ha ő lánya lennék, akkor megverne, meg kikapnék, ahogy viselkedek, de egyszer se.” (15 éves javítóintézetes lány).

Utóbbi idézet a testi fenyegetéssel való fenyegetést mutatja be, viszont az is kiderül, hogy ez sosem következett be. Számos interjúalany viszont arról számol be, hogy több alkalommal is a fizikai bántalmazás volt a fegyelmezés eszköze:

„Papa az nagyon megalázott meg ilyenek és akkor elkezdtek ütni folyamatosan.” (15,5 éves lány a speciális ellátásból)

Interjúalanyaink elmondásai arra utalnak, hogy a férfiakra jellemzőbb a testi fenyegetés alkalmazása, ugyanakkor arra is látunk példát, amikor az édesanya is esetenként megüti gyermekét. A két szélsőség közt (nincs fegyelmezés – verés), egyéb alternatívákat is említenek a megkérdezettek, elsőként hozva a megvonást:

„Hát, így eleinte volt úgy, hogy elvonta a telefonomat, nem tudom, meg a számítógépet, meg a tévét, meg ilyenek, de utána viszont már nem. [...] beszélgettünk és akkor kértem tőle, hogy hát ne vonja el, mert hogy azért tényleg átgondoltam a dolgot és hogy legközelebb másképp fogom csinálni, és tehát megbízott bennem és működött a dolog.” (16 éves fiú a speciális ellátásból)

A gyermek számára fontos tárgy, vagy kellemes tevékenység megvonása mellett említésre került a megbeszélés. Több interjúalany számolt be arról, hogy nemkívánatos viselkedés esetén valamelyik, vagy mindkét szülő (vérszerinti és nevelőszülő egyaránt) verbális úton próbálta meg jobb belátásra bírni a gyermeket:

„[...] ha bármi rosszat csinálok, jó, hát ideges lesz, mert természetesen, hogy ideges lesz, de megért, és nem azt mondja, hogy úristen, hát most miért csináltad, meg lekiabálja a fejemet, nem, hanem hát leül velem és akkor elbeszélgetünk, hogy hát akkor ezt nem így kellett volna, hanem így.” (16 éves javítóintézetes lány a nevelőszülőjéről)

A leggyakrabban használt fegyelmezési eszközök tehát a testi fenyítés, valamint a probléma megbeszélése. Az elmondottak alapján a megbeszélés lényege a helytelen magatartás elítélésében és a kívánatos viselkedés megfogalmazásában rejlik. Az interjú keretei azonban nem terjedtek ki annak feltérképezésére, hogy a szülők mely cselekedeteket helytelenítették.

Családi kapcsolatok alakulása a bekerülést követően

Az interjúalanyok elmondásai alapján stabilnak tűnnek a családi kapcsolatok (ott, ahol van kapcsolat a családdal), szinte minden megkérdezett személyt rendszeresen látogatja valamely, vagy több családtagja, a csomagküldés is gyakori:

„Mindig küldenek. Mindig lecsesznek (sic!) itt a rendészek, hogy miért hoznak ennyi, ekkora csomagot. [...] Ez előtti napon is 2 csomagom jött, 10 kg, és postai csomag, úgy, hogy nem volt beszélőm, és ezért is szóltak. Mikor beszélőre jön anya, nagyon sokat hoz, és nem egyszer, kétszer-háromszor is küld pluszt.” (15 éves javítóintézetes fiú)

A látogatások motivációjaként azonban nem minden esetben az érzelmi kötődést, törődést vélik felfedezni, és a neveltek olykor szkeptikusak a családtagok valós érdeklődését illetően. A kapcsolattartást néhány esetben fenntartásokkal fogadja a növendék és bizalmatlan hozzátartozói irányába:

„Anya, az hát próbált, próbálja helyrehozni a dolgokat, mert ugye jár be hozzám minden hónapban beszélőre, mindig küldi a csomagokat, veszi a ruhát,

cipőket meg ilyeneket, meg megvesz nekem mindent, csak szerintem nem lehet ezt helyrehozni, ezeket az éveket, amikor nincs ott a szülő a gyerek mellett, amikor az első lépéseit kihagyja. [...] Anya most úgymond mellett áll, idézőjelben. Mondjuk már 2 hónapja nem volt nálam beszélőn, most lesz a harmadik hónapja, hogy nem láttam. Megint kezdi azt, amit régen. [...] Mondom neki, hogy írjon, én írok neki levelet, de nem ír vissza levelet. Hívom, nem mindig veszi fel a telefont. Csak annyi, hogy beszélőre eljön, az az egy óra. Annyi. Csomagot sem mindig ő teszi fel, hanem a Mama.” (14,5 éves fiú speciális ellátásból)

Egy fiatalokú állítása szerint, azért nem kérte a személyes kapcsolattartást nagyszüleiével (akik felnevelték), mert úgy vélte, hogy komoly anyagi terhet róna a családra a fővárosba való felutazásuk az ország távolabbi részéről. Elképzelhető, hogy az utazással járó költségek más családoknak is problémát jelenthetnek, és nehezíthetik a kapcsolattartást. A személyes találkozásokon kívül a neveltek más módokon is igyekeznek ápolni kapcsolataikat szeretteikkel, több-kevesebb reménnyel. Az elmondottak alapján a telefonos hívások, és levelek jelentik az egyetlen kezdeményezési, kapcsolattartási formát a növendékek számára:

„Mamát szoktam hívni, Mama még úgy, ahogy visszahív. [...] Telefonon mindig hívom őket, minden héten, 10 percet beszélek velük, ja. Mondták, hogy eljönnek most 19-én beszélőre, 2 éve nem láttam őket. [...] őket nem hívtam el direkt. Ők mindig mondták, jönnének, csak azt tudom, hogy mennyi pénzbe kerül ide feljönni meg vissza.” (14,5 éves fiú speciális ellátásból)

A családi kapcsolatok ápolása látszólag mind a neveltek, mind hozzátartozóik részére fontosnak tűnik. Szabadulás, illetve kikerülés után, a társadalomba való visszailleszkedéskor nem elhanyagolható szempont, hogy milyen társas támogatottsággal rendelkezik az egyn.

A család és a gyermek szerepe

Családi háttér minőségétől függetlenül a megkérdezettek egyetértenek abban, hogy fontos a család. Kérdésünkre, hogy mit jelent számára a család, nem egy esetben kaptunk olyan választ, mely arra utal, hogy mindenen felett álló jelentőséggel bír. A bizalmon kívül más szempontok is felmerültek, amiért fontos a család a megkérdezettek számára, például igényességre sarkall:

„Láttam olyan embereket, akik egyedül élnek, ők teljesen elvannak a saját kis világukba’. Hát ugye sok embert láttam, aki egymaga van. Nem tartja úgy a divatot, nem fordít magára annyi igényt, mert ha van valakinek egy barát-

nője, vagy egy élettársa, akkor mindenbe próbál neki megfelelni, és próbálja neki nyújtani önmagát. [...] Hát énnekem, ha úgy adódna, hogy egyedül kéne, akkor már tök mindegy lenne. [...] Akkor inkább már – na, nem bírnám egyedül.” (15 éves javítóintézetes lány)

A család jelentősége legtöbbször egyéni szempontokat kiszolgáló közegként jelenik meg, és csupán egyetlen esetben fejeződik ki a kölcsönösség. A biztonság, valahova tartozás, példamutatás, érzelmi kapcsolatok nem kerültek említésre.

A család fogalmának meghatározása során egyértelműen megjelent az, hogy a gyermek a család része. A megkérdezett interjúalanyok közül hat fiatalnak van gyermeke: két főnél jelent meg az, hogy később tudták meg, hogy van gyermekük:

„Nekem is van egy kislányom, most lesz 1 éves. Rossz volt azt is megtudni. Első szünetem volt nyáron, ott tudtam meg, hogy hozta babakocsiba.” (16 éves javítóintézetes fiú)

Az egyik lány javítóintézetbe kerülését követően elszakadt gyermekétől, nincs alkalma igazán megélni az anyai szerepet. A rendszeres, de gyakorinak nem nevezhető látogatási lehetőségek lehetővé teszik ugyan a kapcsolattartást, de nyilvánvaló, hogy fennáll annak a veszélye, hogy érzelmileg eltávolodik a gyermek a büntetését töltő szülőtől, hiszen a fizikai távollét, valamint az érintkezések szigorú szabályozása mellett a szülő nem tud jelen lenni gyermeke mindennapjaiban és érzelmi támaszt nyújtani neki.

Többen megfogalmazzák, hogy szülőként szeretnék mindazt megadni gyermeküknek, amit saját elmondásuk szerint ők nem kaptak meg, illetve abban látják legfőbb szerepüket, hogy gyermekük ne váljon deviánssá:

„Hát, hogy normálisan éljen, ne keveredjen semmilyen bűncselekménybe, mert rettentő ez az élet így. Hát meg tanuljon, mert a tanulás az sok mindenben segít.” (15,5 éves fiú a speciális ellátásból)

Néhány megkérdezett egyértelműen szeretné elkerülni saját szüleinek/nevelőszüleinek mintáját. A gyermeknevelés során közvetíteni kívánt értékek között számos társadalmilag is elfogadott és a társadalom által általánosságban pozitívnak vélt érzelmet kívántak kifejezni, magatartásformát, normát kívántak követni a családon belül:

„Hát a szeretetet muszáj megadni, mert szeretet nélkül érzi magát és akkor előbb-utóbb ő is elkanászosodik. Belemegy csúnyább bűnözésekbe, meg ilyenek. [...] A törődés.” (14,5 éves fiú speciális ellátásból)

Többen felhívják a figyelmet az önkárosító magatartások kerülésének fontosságára is. Úgy tűnik, hogy aki korábban, a zárt intézetbe kerülés előtt ilyen tevékenységeket rendszeresen folytatott, mégis, gyermekét óva intené az alkohol- és kábítószer-fogyasztástól – bár nem biztos, hogy ez hatékony, sikeres stratégia a megelőzésre. Néhány fenti példában is megjelenik, hogy a nevelés során legtöbbször a családon belüli beszélgetések, érvelés, meggyőzés jelentőségét emelik ki:

„Ne drogozzon, elmagyaráznám neki, amikor már idősebb lenne, ilyen 13 éves, és látnám, hogy kezdene belemenni az éjszakába. Nyugodtan menjen, csak ne csinálja, és elmagyaráznám neki; hogy ha nem engedem neki, akkor nem engedem meg azt, hogy menjen bulizgatni, menjen, érezze jól magát, akkor ő nagyban fogja csinálni, és nem csak azt fogja csinálni, hanem azt is, hogy elkezd drogoztatni. És hogy ha meglátom azt, hogy nem azt csinálja, amit mondok, például megtiltom neki, hogy drogozzon és egyszer meglátom, vagy észreveszem azt a tünetet rajta, akkor nem engedem el.” (16 éves javítóintézetes lány)

Többen előtérbe helyezték a szóbeli magyarázat mellett az elkényeztetés elkerülésének fontosságát, valamint a korlátok, határok felállítását a gyermeknevelésben:

„Meg, hát nem az, hogy úgy annyira elkényeztetni, jó, mert amire szüksége van, azért mindent megadni neki, de nem annyira elkényeztetni. [...] Hát, hogy mondjuk, bemegyünk egy boltba és akkor azt mondja, hogy neki most minden kell, és akkor mindent megveszek neki. Tehát nem. Szerintem ez túlzás. Tehát szerintem van egy határ, amikor már azt kell tudni mondani, hogy nem.” (15 éves javítóintézetes fiú)

Említésre méltó, hogy a szülői magatartás fontossága nem kapott kifejezett hangsúlyt az interjúk során, ez nem feltétlen jelenti azt, hogy a megkérdezettek elhanyagolják ennek jelentőségét: anyai szinte bizonyos, hogy nem ez az első, ami eszükbe jut a neveléssel kapcsolatban. A fiúk rámutattak a férfi és nő eltérő családi szerepére:

„Ha szeretne, akkor dolgozhat is, de én azt szeretném, hogy ne dolgozzon, élje a maga életét, hogy mehet bárhova nyugodtan, én nem azt mondom, hogy ne menjen sehova, csak hogy legyen otthon inkább, mert szerintem az a feladata, hogy ne dolgozzon, az otthoni feladatokat csinálja. Most nem ő a férfi, hogy eltartsa, a férfi dolga eltartani a családot...” (15 éves javítóintézetes fiú)

Fenti idézetek azt a klasszikus elgondolást sejtetik, mely szerint az anyának lenne nagyobb szerepe a gyermeknevelésben, illetve rá hárul nagyobb felelősség a családi tűzhely őrzésében, míg az apa elsődleges feladata az erőforrások előteremtésében rejlik.

A családi kapcsolatok a kikerülést követően

Azokban az esetekben, amikor eleve nincs, vagy még a bekerülést megelőzően elidegenedett, megromlott a viszony a családtagokkal, a növendékek sem vágyanak vissza az adott családi közegbe:

„Ha viszont kiengednek most, akkor meg még 17 leszek, 18 éves koromig ott kell legyek anyánál, és mihelyst betöltöm a 18-at, én megyek el onnan, megyek külön, élem az életemet, magam megpróbálok. Barátnőmmel, ha majd lesz....” (15 éves javítóintézetes fiú)

A kapcsolatok pozitív irányú változásával kapcsolatban néhány fiatalkorú biza-kodónak tűnik, de vannak fenntartásaik:

„Nem fogok tudni megbocsájtani neki, csak betettem a szőnyeg alá, nem fog-lalkozom vele, most azt nézem, ami most van, annak örülök, ami most van. Mellettem áll és próbálkozik. Úgyhogy meglátjuk mi lesz ebből.” (14 éves fiú a speciális ellátásából az édesanyjával kapcsolatban, aki csecsemőkorában elhagyta)

Egyetlen esetben számolt be egy fiatalkorú arról, hogy hiába vágyik haza a család-jához, állítása szerint a javítóintézeti nevelés letelte után akarata ellenére lakásott-honba kell mennie. A családi kapcsolatok rendeződése a fentiek alapján többesé-lyesnek mondható: a megkérdezett alanyok egy része, bevallása szerint törekszik újraintegrálódni a családjába és optimista ezen a téren, másik része fenntartásokkal áll a kapcsolatfelvétel elébe, illetve vannak olyanok is, akik távolodni szeretnének hozzátartozóiktól.

Összefoglalás

A fiatalkorú bűnelkövetők családjában a zaklatás nem egyetlen formában jelent meg: fizikai és érzelmi formát öltött, az érintett személyiségre gyakorolt hatása minden értelemben összetett. A családi légkör a szociális normák elsajátítását és internali-zálását megfelelő modellek híján nem segítette elő. Ezek a fiatalok nem rendelkez-tek/rendelkeznek biztos háttérrel, így sokkal jobban befolyásolhatók voltak rossz irányba; nem volt igazán gyermekkoruk, nem élték át a közös játék, a kirándulás élményét, nem szembesültek a bizalmat, szeretetet, biztonságot sugalló légkörrel. Jól látható volt, hogy a fiatalok családjában kevés figyelmet fordítottak az egyes csa-ládtagok egyéni érzékenységére, véleményére, az érzelmi kötelékek hiányoztak vagy pedig erősen eltorzultak. Egy ilyen családi közegben a fiatalok a normális fejlődéssel járó serdülőkori krízisek megoldására sem voltak képesek, a feszültségek leküzdé-sében nem biztosított társas támaszt a család, magukra maradtak problémáik meg-

oldásában. Ebből kiindulva nem meglepő, hogy igen nehezen tudták megfogalmazni, hogy számukra mit is jelent a család és milyen képük van jövőbeli családjukról.

Számottevő különbség nem volt a speciális gyermekotthonban nevelkedők és a javítóintézetes fiatalok gyermekkoruk között, ugyanakkor jövőképüket tekintve a javítóintézetes fiatalok között többen rendelkeztek nagyon határozott véleménnyel a gyermekek neveléséről: szinte mindannyian megfogalmazták, hogy jobb sorsot szánnak gyermeküknek, de azt, hogy mindezt hogyan és miként szeretnék megtenni, nem tudták részletezni. A hagyományos nemi szerepeknek való megfelelés jól tetten érhető: a klasszikus férfi és apa szerepet nemcsak a fiúk tartották fontosnak, hanem a lányok is. A női szerepnél a háztartás vezetése, a család összetartásának gondolata jelent meg. Egyértelműen szembesülhettünk azzal, hogy a gyermekkel rendelkezőknél sem jelentek meg tudatos gondolatok sem a gyermekek neveléséről, sem pedig a párkapcsolatról. Bár szülőkké váltak, de pszichológiai értelemben a szülői felelősséget nem vállalták fel meggyőzően.

Irodalom

- Bagdy, Emőke (1995): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Farrington, D. P. (2012): *Childhood risk factors for young adult offending: Onset and persistence*. *Young Adult Offenders: Lost in Transition?* Routledge, London
- Hegedűs, Judit (2010): *Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Hegedűs, Judit – Farkas, Johanna – Fekete, Márta – Ivaskevics, Krisztián – Molnár, Katalin – Sipos, Szandra (2016): *Bűnelkövetők családi háttere*. In: Földvári, Mónika Tomposné Hakkel, Tünde (szerk.): *Riport a családokról: A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015*. Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet, L'Harmattan, Budapest: 351–385.
- Herczog, Mária (1994): *Fiatalkorú bűnelkövetők családi háttere*. KKT, Budapest
- Nisar, M. – Ullah, S. – Ali, M. – Alam, S. (2015): *Juvenile Delinquency: The Influence of Family, Peer and Economic Factors on Juvenile Delinquents*. *Scientia Agriculturae*, 1. 37–48.
- Solt, Ágnes (é. n.): *Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Szociokulturális háttér-viszonyok*. http://www.szochalo.hu/fileadmin/szochalo/Uj_Szochalo/tudomany/deviancia/peremenbillegofiatalok.pdf (Utolsó letöltés: 2015.12.05)